

מחשבת ישראל/ חינוך ממלכתי דתי

ואמונתך בלילות – גם בשאלות?

הרצאה

מגישות: לבונה, יעל

רקע ההסכת (תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה)

בחרנו להתייחס לשאלה הגדולה שלמדנו בפרק ד: "האם מותר לאדם המאמין לשאול שאלות על הנהגת ה' בעולם". ראינו שאברהם אבינו, ירמיהו ואיוב שאלו שאלות קשות על הנהגת ה' בסוגיית "צדיק ורע לו", כשהם לא ראו את הצדק בהנהגה האלוקית. אבל אנחנו רצינו לשאול באופן יותר ספציפי על אירועים בסדר גודל עולמי כמו השואה ואירועי שמחת תורה שנראה בהם כאילו העולם השתגע וה' נתן לזה להתרחש. כיצד אפשר להבין מבחינה אמונית כיצד זה קרה? מצד אחד, כמו שכותב האברבנאל, לכל אדם יש רגשות טבעיים וחולשות, והשאלה הזו היא טבעית ואי אפשר להכחיש שהיא עולה. אבל כיצד אפשר להתמודד איתה? האם יש לנו סיכוי להבין כיצד קרה כזה דבר נורא ולשער השערות, או שעדיף להישאר עם השאלה, כי לא נראה שנוכל לתת תשובה לצדק שעומד אחרי כזו מציאות אכזרית ומזעזעת? מצד אחד, אנחנו רואים בתנ"ך שיש השגחה עליונה בעולם, וכשקורה משהו רע צריך לבדוק למה זה קרה. ושהאדם המאמין בודק מדוע קרו לו אסונות. בוודאי אסון לאומי ולחזור בתשובה או לתת משמעות אחרת שתסביר מדוע זה קרה. ומצד שני, איך אפשר לתת תשובה שתצדיק אירועים, אם יש איזו סיבה או מטרה שיכולה להצדיק אירוע כזה? אולי עדיף להישאר עם שאלה גדולה וקשה מאשר לתת לה תשובות קטנות.

מקטעים

מקטע 1 – הצגת השאלה – 00:00 – לבונה

"ואמונתך בלילות – גם עם שאלות?" שלום לכם, כאנשים מאמינים אנחנו מורגלים ליחס לאלוקים את שלמות המוסר והצדק. השאלה היא אם האמונה הזו אמורה להניע אותנו לאמונה תמימה שאינה מנסה להבין אירועים העומדים בסתירה לכאורה לאמונה הזו, או שדווקא מתוך אמונתנו, אנו יכולים לשאול בכנות שאלות על ההנהגה האלוקית. בחרנו בשם ההסכת "ואמונתך בלילות – גם בשאלות?" כדי לבטא את הדילמה שלנו בין אמונה תמימה, גם בלילות חשוכים שבהם ההשגחה אינה נראית לכאורה, לבין הצורך האנושי לשאול שאלות על הנהגת ה' בעולם ולנסות להבינה יותר. ננסה לעמוד על הטענות לכאן ולכאן ואף להגיע למסקנה לשאלה שהצבנו.

תוספות אמנותיות מתוכננות: קטע מהשיר השיר "טוב להודות לה'...ואמונתך בלילות".

מקטע 2 – הצגת העמדה המתנגדת לשאלת שאלות – 01:00 – יעל

התחושה הראשונית שעולה היא שאדם מאמין אינו מקשה קושיות על הקדוש ברוך הוא אלא מקבל את הרעה והטובה ולא מהרהר אחרי דרכי הנהגת ה' בעולם. ובאמת ישנם הרבה סיפורי צדיקים על אמונה תמימה שכזו שלא מקשה ולא שואלת, ושמבינה שיש דברים שלא נצליח לעולם להבין את סיבתם, כמו השואה למשל.

הרב עמיטל זצ"ל, ניצול שואה בעצמו לא רואה את השואה כאירוע שניתן בכלל לשאוף להבין את סיבות ההשגחה בשואה. שום חטא לא מספיק גדול כדי להסביר את השואה כפי שלמשל ניסה האדמו"ר מסאטמר להסביר, ושום מטרה לא מספיקה כדי להצדיק אותה, אפילו לא מדינת ישראל לדעתו כפי שניסה להסביר הרב צבי יהודה הכהן קוק.

מקטע 3 – הצגת עמדה התומכת בשאלת השאלות – 02:00 – לבונה

אך ישנם הסבורים שבכל מקרה האדם המאמין צריך לשאול ואף להקשות על ההשגחה האלוקית. הרב אליעזר ברקוביץ סבור שהשאלות הן צורך של האדם המאמין וכי הן נובעות מתוך עולם האמונה. הרי מי שמניח ש"הצור תמים פועלו א-ל אמונה ואין עוול", חש במלוא העוצמה את השאלות שמעוררים אירועים קשים, ולכן הוא דווקא אמור לנהוג בכנות בעבודת ה' ולשאול את השאלות הקשות, גם אם לא ימצא להן תשובה. גם אחרי השואה ראינו שהרבה מחכמי ישראל ניסו לתת פשר לשואה. כך למשל הרב צבי יהודה בחן את הקשר בין השואה להקמת מדינת ישראל וראה את השואה כניתוח כואב לסיום הגלות: הם יודעים שנחשוב על הסיטואציה הזאת, המלחים, בקושי עומדים על הרגליים. הספינה מיטלטלת מצד לצד, הם מתנדנדים, אבל יש להם איזה רצון להבין מי האיש הזה שבגללו החיים שלהם בסכנה, מה קורה פה. הם לא מוכנים לוותר על ההבנה הזאת.

מקטע 4 - סיכום ומסקנות - 03:00 - יעל

אם נחזור לשאלה שלנו: "ואמונתך בלילות - גם בשאלות "נראה שהתשובה אכן חיובית, אנחנו סבורות שיש מקום לשאלות בעולמו של האדם המאמין. המבחן של אמונה בלילות, בשעת משבר כשההשגחה נסתרת כל כך, כוללת גם את הכנות בעבודת ה'. אנחנו רוצות להגיע למצב של "ואמונתך בלילות", אבל חלק מהדרך לשם היא הכנות שלנו. רק אם נשתף את הקב"ה בקשיים שלנו נצליח להתמודד עם הקושי בלי להדחיק אותו. אבל מצד שני, חשוב לנו שנקודת המוצא היא נאמנות לאמונה שלנו. אנחנו לא מתנים את עבודת ה' שלנו בשאלה אם נמצא תשובה להנהגת ה' או לא.

פרשנות/עמדה/תובנה – לבונה

בחרתי להתייחס לנושא הכללי של שאלות על הנהגת ה' בעולם דרך השאלה "האם אפשר לתת תשובה על השאלה "כיצד אפשר ה' לשואה להתרחש"? אני רוצה להציג את שני ההוגים שבחרתי להתייחס דרכם לשאלה הזו:

1. המקור הראשון - רמב"ם - אפשר לראות מהמקור הבא של הרמב"ם שיש ערך לכך שהאדם מחפש הסבר לצרות שקורות בעולם:

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור. שנאמר על הצר הצור אתכם והרעותם בחצוצרות. כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא (רמב"ם הלכות תענית פרק ראשון הלכה א-ג)

לפי הרמב"ם, אפשר לראות שמצופה מאדם שמאמין בקב"ה ובהשגחה ושיש צדק בעולם לנסות להבין מדוע קורים דברים קשים לקהילה או לעם. מי שאומר שזהו "קרי" כלומר במקרה, אז הצרה גורמת לנו להחמיץ את החזרה בתשובה שהיינו אמורים להפיק ממנה ונקבל חס וחלילה צרות נוספות. אם כך הדבר בצרות בכלל, בוודאי זה נכון לגבי השואה שהייתה צרה בסדר גודל נורא ויש לברר מדוע היא קרתה.

2. המקור השני – הרב צבי יהודה הכהן קוק

קשה מאוד להתעלם מזה שהשואה קרתה בסמיכות להקמת מדינה ישראל, אחרי שהציונות התעוררה ועם ישראל סוף סוף התכוון לחזור לארצו. הרב צבי יהודה הכהן קוק, בנו של הרב קוק, מציג מצד אחד את דעתו שאיננו יכולים לשאול על הקב"ה, וגם איננו יכולים לקבל תשובה לשאלה של הצדק האלוקי "כי לא מחשבותי מחשבותיכם", אך מצד שני, אם בזהירות וענווה רבה ננסה להבין מה היה המקום של השואה בהיסטוריה של עם ישראל, היא נראית כמו ניתוח כואב ונורא שסיים את הפרק של הגלות והביא אותנו להקמת מדינת ישראל (שיחות הרב צבי יהודה, שיחה א תשכ"ז, עמ' ז-ג).

קראתי גם את הדברים של יעל ואני חושבת שלשאלה כזו צריך לבוא עם הרבה ענווה, והבנה שאף פעם לא נצליח להבין את ה'. אנחנו מוגבלים בתוך חשיבה אנושית ולא ייתכן שנבין את ההשגחה האלוקית עד הסוף. מצד שני, חלק מחובתנו כאנשים מאמינים היא לנסות לראות כיצד ה' מתגלה בהיסטוריה ולתת הסבר ופשר למציאות. לכן אני סבורה שאפשר להציע אפשרויות לשאלה "כיצד אפשר ה' לשואה להתרחש", אך מאוד בזהירות ומתוך הבנה שזה לא מסביר מדוע זה צודק שאדם פרטי סבל, אלא מהו ההקשר שבאמצעותו אפשר להבין את האירוע ההיסטורי הזה בתולדות עם ישראל ושזו רק השערה.

הערכים הרלוונטיים לנושא הזה הם "אמונה תמימה" שאינה שואלת שאלות על הקב"ה מול "כנות בעבודת ה'" שדורשת מהאדם להביא את עצמו לקשר עם הקדוש ברוך הוא, דווקא מפני שאנחנו מאמינים בצדקתו ורוצים להתחבר אליה. לכן אני חושבת שמצד אחד צריך לבוא עם ההנחה של האמונה התמימה שאנחנו לעולם לא נבין את ה' ושגם כשקורים אירועים קשים מאוד בחיים הפרטיים או הלאומיים, אנחנו ממשיכים לעבוד אותו, ומצד שני יש להיות מחוברים גם לעצמנו ולא לדבר בסיסמאות. ואם משהו קשה לי עם ההנהגה של ה' בעולם, אז לנסות להבין בכלים שיש לנו עד כמה שניתן.

פרשנות/עמדה/תובנה – יעל

אני רוצה להתייחס לשאלה אם האדם המאמין יכול להקשות על אלוקים או שעליו להאמין בתמימות ולא לשאול שאלות. לדעתי חשוב מאוד שהאדם המאמין ישאל שאלות בכנות. אם לא - תהיה מערכת יחסים צבועה ולא אמיתית ביננו לבין ה'. יותר מזה, אני חושבת שכמו שהרב ברקוביץ אומר, שאלות הן צורך של האדם המאמין וכי הן נובעות מתוך עולם האמונה. אם אתה מאמין שאלוקים הוא טוב באמת, אתה רוצה לראות שהעולם מתנהל באופן צודק, וכשזה לא מסתדר לך, אתה שואל שאלות ויש לך קושי באמונה. אני גם יודעת שכששואלים שאלות באמונה אנחנו מסתכנים בכך שלא נקבל תשובה. במקור של הרב עמיטל למשל, רואים שהוא לא מצא תשובה שהסבירה לו את השואה והוא נשאר בשאלה. אבל זה לא מנע ממנו לדבר על זה.

אני רוצה להתייחס להיבט נוסף בעניין הזה, שאולי מצמצם את השאלות הקשות שלנו כאנשים מאמינים על הצדק בעולם. יש סתירה בין הרצון שלנו שיהיה צדק בעולם וה' יתערב וישגיח על המציאות, לבין הבחירה החופשית של בני האדם. כשאני שואלת איך יכול להיות שקרו אירועים קשים כל כך כמו שהיה בטבח בשמחת תורה, אני מבקשת בעצם שה' יתערב ולא יתן לבני אדם רעים לבצע את התכניות שלהם. אבל מצד שני, האם ה' אחראי לכך או שבני האדם. אני מזדהה עם הדברים של הרב אליעזר ברקוביץ על השואה, שהקב"ה נתן לנו בחירה והאדם צריך לתת דין וחשבון על המעשים שלו. אם ההשגחה הייתה מתערבת בכל דבר, אולי היה כאן צדק, אבל בני האדם לא היו בעלי בחירה חופשית. אם על כל דבר רע שאנחנו רוצים לעשות יש מיד תגובה אלוקית שמונעת אותו, אז אנחנו לא באמת חיים את החיים שלנו כי מישהו אחר מחליט לנו, וזו גם לא חכמה לבחור בטוב כשאת יודעת מראש שכל דבר רע שתעשי יקבל מיד תגובה. לכן אני חושבת שהאירועים שקשה להעלות על הדעת מהשואה או מטבח שמחת תורה הם חלק מהבחירה החופשית ו"הסיכון" שיש כשנותנים לבני האדם אפשרות לפעול בעולם. אם רוצים שאנשים ישנו את העולם לטובה מכח הבחירה שלהם, אנחנו צריכים לקחת בחשבון שהם גם יכולים לבחור ברע חלילה. המושג של בחירה חופשית הוא מאוד ייחודי לאדם ומאפיין אותו, לעומת בעלי החיים האחרים ולעומת המלאכים, ולכן אני חושבת שחשוב לחנך לבחירה נכונה. להדגיש שלאדם יש אחריות מאוד כבדה כי יש לו אפשרות להגיע למדרגות הכי גבוהות או הכי נמוכות בשפל המדרגה. האמת היא שאני מתלבטת כמה בחירה חופשית יש לאנשים בעזה שמחונכים לשנוא יהודים בתוך מערכות החינוך מגיל קטן מאוד. אני חושבת שעדיין מוטלת אחריות על האדם לבחור נכון גם אם החינוך שלו לקוי. יש מוסר טבעי, ויש דברים שכל בר דעת מבין שהם לא מוסריים גם אם חינוכו אותו לזה.

הערכים שקשורים לנושא הזה הם "בחירה חופשית" ו"השגחה" שנראים סותרים לפעמים.

מקורות/טקסטים

בראשית י"ח י"ט-ל"ג

ירמיה י"ב א-ג

רמב"ם הלכות תענית פרק ראשון הלכה א-ג

ר' צ' י' הכהן קוק, שיחות הרב צבי יהודה, שיחה א תשכ"ז, עמ' ז-יג

מיה, מ', עולם בנוי וחרב ובנוי: הרב עמיטל לנוכח זיכרון השואה, אלון שבות תשס"ב, עמ' 45-46.

א' ברקוביץ, אמונה אחרי השואה, ירושלים תשס"ו, עמ' 95-97.